

ВІДГУКИ РАЗІНОВЩИНИ В ХАРКОВІ

Буржуазна історіографія в працях про соціальні рухи XVII віку замовчувала Разіновщину, намагаючись змалювати її, як недоречний вибух без жодних програмових настановлень, вибух, до якого не було жодних передумов. Походами донського козацтва, і був, на думку буржуазної історіографії, таким же розбишацьким походом, хіба що в ширших розмірах. Тільки в наші дні дослідники - марксисты підійшли до дослідження разіновщини¹⁾, і навіть початки цих досліджень цілком змінюють старе уявлення про неї.

Виникає очевидна потреба до цих дослідів притягти новий широкий джерельний матеріал. У Древнохраниліці Центрархіву РСФРР переходяться низку матеріалів, що їх досі не використано в дослідках про разіновщину. Надто мало освітлено відгуки разіновщини на Слобожанщині. Тільки Головінський в своїй роботі „Слободские казацкие полки“ в деякій мірі використав певну кількість матеріалу про відгуки разіновщини на Слобожанщині. Звичайно дослідники історії Слобожанщини згадували про повстання в Острогозькому, де на чолі повстання став полковник Іван Дзінковський, що його з жінкою після невдачі повстання покарано на смерть. Про інші пункти Слобожанщини, що їх захопило повстання, були тільки короткі згадки. Зовсім не було згадок про відгуки цього руху в самому Харкові — центрі Харківського полку.

Матеріали Білгородського стола Розрядного Приказу стовбців № 687, дають деякі дані про відгуки разіновщини в самому Харкові. 1670 року восени, коли саме Слобожанщину охопив загальний повстання, з наказу центрального уряду, мобілізовані були місцеві козацькі команди для боротьби проти разіновців. Дуже велику енергію в цій боротьбі виявив сумський полковник Гавриїл Кондратьєв. Але й харківський полковник Григорій Донець, представник замовної частини козацької старшини, настановлений на полковника після бурхливих подій і повстання в Харківському полку 1668 року, теж вирушив з козаками свого полку на боротьбу проти разіновців.

За опірний пункт для цієї боротьби ставав Чугуїв, де перебував чугуївський воевода. До Чугуєва мали прибути й сумський полковник Гавриїл Кондратьєв, і полковник рейтарського строю Михайло Гонт. Григорій Донець писав до них, що він чекає на їхній прихід, щоб сконцентрувати сили. Але, як писали з Печеніг Гонт та Кондратьєв до боярина Гр. Ромоданівського 3 жовтня, як їм відомо учинилось от печеніжского сотника, что харковской полковник Григорий Донец с полком своим пошел к Чюгуева в Харьков для того, государь что де в Харькове в народе почали быть шатости великие²⁾.

Очевидячки, звістки про розрухи в Харкові були дуже невтішні, коли Донець спішно мусив іти до Харкова, лишивши Чугуїв, до якого того ж дня ввійшли разіновці, з'єднавшись місцевими повстанцями. Ми не знаємо ближче саме в яких формах виявилися ці розрухи в Харкові. Але в дальшій боротьбі проти Разіна ми не натрапляємо на звістки про широку участь Дінця. Очевидно, йому разом із харківським воеводою, Григорієм Грецовим доводилось сидіти в Харкові, стожити, щоб не ширився рух.

Повстання охопило кілька містечок Харківського полку, повстали Зміїв, Мерефа. Уночі проти 16 жовтня сталася нова подія. Григорій Грецов та Донець в одписці до Ромоданівського писали, що того чина вполночь прислали к нам в Харьков с Змієва з змивским жителем донские воровские казаки Леско Григорьев свою воровскую прелесною грамоту³⁾ з воровскою печатью, ко мнѣ полковнику Григорию Донцу.

Цю надіслану від разіновського отамана Олексія Григоровича, або як його називали урядові документи, Альошкі Хромого грамоту надіслали з Харкова до Ромоданівського, а звіди вона ліпилася в Розрядному Приказі. Тепер маємо ми два списки цієї „прелестної грамоти“ до Харківських мешканців.

¹⁾ С. Томсіпський Разіновщина сб. „Проблемы марксизма“ 1929, № 2 його ж „крестьяне разіновщины“, сб. „Крепостная Россия, 1929, № 1. його ж „Разіновщина“. Книга для чтения по ист. народов СССР, т. 1 - й 1930 р.

²⁾ Одписка Ромоданівського цареві, згаданий стовбець, арк. 406 — 408.

³⁾ Там же, арк. 393.

⁴⁾ Слово „прелестный“ тепер у російській мові має зовсім інше значення, як у 17 віці. Тоді значило того або те, що „прельщает“.

Зміст грамоти цієї такий: Вперше грамоту цю видрукував ак. Багалій „История города Харькова“ т. I, ст. 28 примітка. Подаємо її у поправішому з археографічного погляду вигляді.

От великого войска Донского и от Алексѣя Григорьевича в город Харьков полковнику Грицку и всѣмъ мешанамъ челобитье.

В (и)нѣшемъ во роум¹⁾ году октябрю аъ еі день по указу великого (о)с(у)-(д)а(р)я ц(а)ря і великого кн(а)зя Алексѣя Михайловича всеа великия и малія и бѣлыя Росіи самодержца и по грамоте его великого гос(у)да(р)я вышли мы великое войско донское з Дону Донцом ему великому гос(у)да(р)ю на службу потому что у него великого гос(у)да(р)я ц(а)р(е)в(и)чев²⁾ не стало и от них измѣнников бояр и мы великое войско донское стали за дом Пр(е)св(я)тые б(о)г(о)р(о)д(и)цы и за ево великого гос(у)да(р)я и за всю чернь і вам бы отоманом молодцомъ Грицко полковникъ со всѣми городовыми людьми и с мешанамі стать с намі великимъ войскомъ Донскимъ за единого за дом пр(е)св(я)тые Б(о)г(о)р(о)д(и)цы и за ево великого гос(у)да(р)я и за всю чернь потому чтоб нам всѣмъ от них измѣнников бояр вконецъ не погинути.

У подлинного письма назади к сей грамоте великого войска Донского атаман Алексѣй Григорьевич печать приложил.

(Москва. Дрелехран. РСФРР Білгор. стол. столб. № 637 лл. 394) На другому, на арк. 398 є вже другий список грамоти без печаті з такими написами:

„К сей грамоты великого войска Донского атаман Алексѣй Григорьевичъ печат приложил.

На звороті „отдаться грамота в Харькове полковнику и всемъ городовамъ людям“.

Таку грамоту надіслав отаман Олексій Григорович до харківців. Настрій у Харкові був дуже напружений, тривожний, бо того ж числа до Харкова прибіг із села Мохначів один із мешканців і сказав, що „сею ж числа пришли воровские казаки в Змиев“. Як писав Ромоданівський цареві, що ті воровські козаки хотіли „приходить для воровства к Харькову і под Мерехву... а харковского де государ уѣзду жители в город в осаду не ѣдут, чинятся непослушны и в приходѣ воровскихъ казаков города ми оберечь нѣким“³⁾.

Про це повідомляли Ромоданівського полковники Гонт та Кондратьєв, сповіщені про це від харківського воеводи Грецова та полковника Григорія Дінця.

Щоб запобігти розрухам в Харкові, Гонт і Кондратьєв поспішали до Харкова печенізького сотника з козаками і ратних людей з своїх полків. Уже ця обставина, що Кондратьєв і Гонт мусіли одиривати з свого війська деяку частку і надсилати на підмогу до Харкова, показує нам дуже неспівний стан у Харкові. А тимчасом від того ж отамана по всьому Харківському полку та й інших полках Слобожанщини снували посланці, розносили грамоти, закликаючи до повстання. Сліди діяльності цього отамана маємо в цілій низці інших указівок, як от в Богодухові, де від нього прийшов „отаман Петрушка Іванов с товарищи четыре чоловіка і учали Богодуховскихъ черкас наговаривать на свои воровские замысли, чтоб они отаману их Олешке Хрому поклоунились и ни в чем от них не боялись, что де он Алешка ни в которыхъ городѣх жителем никакова разорения не чинил“⁴⁾.

Щодо самого складу ватаги Олексія Хромого, то там були й запорозькі козаки і є дані, що сам О. Хромий був родом з України. За переказами, не зовсім певними, у нього була жінка в Опішні⁵⁾.

Боярин Ромоданівського наказав братові гетьмана Многогрішного Василеві, вирядженому проти разіновців на Слобожанщину, щоб він „послал в Опішню полку своею козакъ добрыхъ, которым бы можно вѣрять и обиадежа их твоею великого государя милостію и жалованьемъ, приказал бы им накрепко, чтоб они ворову донского казака Алешкину жону Хромого и его Алешку, будеть он в Опішне обявита изымав привели с собою“⁶⁾.

Але розшукати разіновського отамана в Опішні не пощастило. З розгромом Разіна стихло й по Слобожанщині.

Такі короткі відомості про відгуки разіновщини в Харкові. Харків не став за центр повстання.

Задалегідь ужити заходи—поверот Григорія Дінця до Харкова, спричинилися до цього. Основне ж, як і скрізь, вороже ставлення до руху заможного козацтва й міщанства допомогли гр. Донцеві представникові саме найзаможнішої частини козацької старшини приборкати рух у Харкові в самому зародкові.

Мих. Горбань

¹⁾ 1670 році.

²⁾ Смерть синів Олекс. Мих. приписується боярам.

³⁾ Згаданий стовпець, арк. 672—673.

⁴⁾ Там же, арк. 391—392.

⁵⁾ Там же, арк. 395.

⁶⁾ Одписка Ромоданівського цареві, арк. 430—434 згаданого стовця.